

VASZILIJ BOGDANOV

Ördöglakat

SZÍNLELÉSEK KÉT HANGRA

In memoriam Miloš Crnjanski

I. Hvar főterén

A hvari halpiacon találkoztam Miloš Crnjanskival,
a polipok között válogatott, meggörnyedt, ősz hajú öregember.
Felpillantott. – „Nem hiszem drága Bogdanov,
hát mégis sikerült túlélnie. Már minden barátunk halott!”
S elfordulva a polipoktól karon fogott, mint régen, Párizsban,
amikor rendszerint a Szajna parton találkoztunk
és indultunk a Lúdláb királynőbe. Leültünk egy cukrászda
teraszára. Felettünk, a tomboló napfényben
ragyogott a spanyol erőd, feltűnt a párizsi utca is,
a húszas évek elején, hadirokkantak bicegtek,
gyönyörű lányok ringatóztak. Változott a szín.
A westminsteri apátságban kerestük Sir Isaac Newton sírját,
neki jobban tetszett Párizs, még nem is sejtette,
hogy évtizedekig London lesz az otthona.

II. Képzeltések

„És Lisszabon, a fehér város – tűnődött talányosan. –
Atmoszférája meghatároz.” És akkor hirtelen
támadt fel a múlt, majdnem ránk dőltek a lisszaboni házak.
Crnjanski 1920 tavaszán tűnt fel a Lúdláb királynőben,
mögötte volt a háború, a hányódások, új hazája, Jugoszlávia,
kötetek kéziratái a táskájában. Eliezer Kamenezky
ismertette meg Fernando Pessoa verseivel, elbűvölte őt is,
épp Ithakától búcsúzott, s akkor határoztuk el, hogy elutazunk
Luzitániába és a fehér városban megkeressük Pessoaát.
„Hacsak nem verseivel házal, vagy nem otthon iszik,
kéziratait pörgetve – magyarázta Eliezer, aki már levelet is

váltott a titokzatos költővel –, akkor a kedvenc kocsmájában,
a Brasileirában ül, perben-haragban a világgal,
s heteronimáiról képzeleg, teremtve a világokat.”

III. A színlelőművész

„Hogyan? – képedt el Crnjanski, akinek új volt ez az egész,
ő még akkor a nemrég elhalálozó, magyar Ady Endre
bűvöletében írta Ithakáról képzelgő verseit. –
Hát több is van neki?” És Eliezer nevetve sorolta:
„Alberto Caeiro a pásztorköltő, ő már nem él,
azután Ricardo Reis, akit az Brazíliába száműzött,
mivel királypártinak tartotta, jelenleg hajóorvos,
az avantgárd igézetében alkotó Álvaro de Campos,
a prózaíró Bernardo Soares, a kritikus António Mora,
akit Lisszabon mellett, Cascaisba, egy ideggyógyintézetbe
utaltatott be a szigorú mester, akiről nem tudni
a fájdalmakat színleli, vagy tényleg érezi is?!
Írja, átéli kínjait? Összevérezi árkuslapjait, vagy festi?
Nagyon sok a kérdés, keressük fel, bizonytalán örülni fog.”

IV. Hátrálások

„Akkor hát jöjjön Pessoa – kortyolt söréből Hvar főterén
Crnjanski, és rám nézett. – Vissza kell hátrálnunk Lisszabonba,
másodszer szerencsénk lehet! A történelem,
ezt már tudjuk drága Bogdanov, nem ismétli önmagát.
Párizs és a csodálatos Lúdláb királynő még várhat!
Ez most fontosabb, nem múlhat el *úgy* az életünk,
hogy meg ne tudjuk tényleg *átélni*, vagy *kitalálja* bánatát?
Ricardo Reis, Bernardo Soares, Álvaro de Campos,
Alexander Search, A. A. Cross, António Mora
és Tejve tizenharmadik bárója, az ezoterikus filozófus,
bűvölten várja a választ. Nem lehetünk hűek a mához,
dicsérve Titót, Brezsnyevet, hisz olvasóink elátkoznak.
Elment megmaradt eszetek? Hajnal korotok tündököl,
s ti dicséritek a zsarnokot. Vissza kellene térnetek.”

V. Az egyetlen lehetőség

„Igen – néztem rá, figyelve hogyan osztja ketté a teret,
a spanyol erőd rettenetes árnyéka. – Akkor nem sikerült
találkoznunk, Pessoa nem tartózkodott városában,
két napig kószáltunk, emlékszik? Közel volt az óceán.
Hajóval mentünk Marseille-be, megcsodálva Gibraltár erődjét.”
„Nem, nem lehetünk hűek a mához – ismételte Crnjanski. –
Csupán az égi látomáshoz lehetünk hűségesek, herceg.
Nem vagyunk bús, infantilis komédiások, számot kell vetnünk
életünkkel, csak eltűnő hab, pillanat és percegnek a másodpercek.
Lázás kínai suttogás. Párizs. London. Emigránsok.
Anyanyelv – az ördöglakat. Hontalan, elvesztett szavak.
Igen, mi marad utánunk? Ming se, Tao se, yang se yin.
Kivágják a cseresznyefákat, elköltözik a mandarin.”
„Vagy megölik? Nincs más lehetőség. Versünkhöz igazodhatunk!”

VI. Emigránsok

„Versünkhöz igazodhatunk? Párizsban orosz emigránsokról
írta hosszú ciklusát, amit akkor én, beismerhetem, túlzásnak találtam,
de azután jöttek a hontalanság gyötrelmes évtizedei, s London
vörös házai között egyre Robert Browning árnyát láttam.”
„Ő sem volt hűséges korához, égi látomásai nyugtázták le, csak
verséhez igazodhatott.” „Megpróbáltam a lehetetlent,
de a versek elhagytak, anyanyelvem, a szerb ördöglakat
nem akart kinyílni. Kínomban egy orosz emigráns hercegről
írtam *Londoni cipészek* című regényem. Nem, nem igazán
ment nekem, s ezért nem okolhatom az Istent sem,
én, a színről holnap távozó színész, ki a gödör mélyén is hittem
a józan észben, noha rohamosan hülyült el a világ,
míg a porondon, merész szaltó mórtáléval kápráztattam el
a közönséget, de tudtam, nem vagyok senki, se semmi!”

VII. Senki

„Nem vagyunk semmi. Senkiről, az orosz népmesék
titokzatos hősről már nem mondhatom, hogy nem lenne,
életemben állandóan kísért. Ő a szemtanú! S ha emlékezek
párizsi, londoni, lisszaboni, génuai, velencei bolyongásainkra,

feltűnik elveszett szerelmem, Klaudia, de életem romjai rádőlnek. Volt, nincs. Azután mindig egy kopár fennsík tűnik fel, ott látom nagy szerelmem, Natasa grófnőt, aki még 1914 telén tűnt ki a képből, lépett át a tükörbe, de az örömfűtengerben ő is ott forog. Mit akarhat? Bolyong a hold, mégiscsak tengeren lennénk? Felettünk a hófehér kérdőjel-sirály. Vagyok-e még? Nem tudom?” „Igen, a sirályt én is látom, álmomban, ébren. Az emberöltő egy agár. Őrült a korszak, delirálunk. Szívünk a kis felhúzó vonat, tolat lázálmaink után. Elhalkul, elvész a szavunk.”

VIII. A szibériai sámán idézése

„Halkul, de nem vész el soha. Egyelőre még itt vagyunk!”
 „De nem sokáig! Mi jöhet még? Halál után újabb halál?”
 „Kedves Miloš, tudom, hogy elképesztően hangzik de egy szibériai sámán szerint...” „Hát mégsem úszta meg a száműzetést, a lágert?” „Önkéntes száműzött voltam, lányommal és Lénával, egy kedves vogul műfordítónő meghívására, 1939 nyarán csatlakoztunk egy vogul törzshöz és kilépve életünkéből, hét esztendeig vándoroltunk a tajgában. A sámán megvallotta, arany zsebórámot figyelve (nem értette az idő lényegét, hiába is magyaráztam!), hogy halálunk után kiszáll belőlünk a lélek és fénysugárként vándorol tova. De senkit, semmit nem talál. Elvész a többi fény között. Beszippanthatják sorsközök? Megmaradnak emlékei? Erről a sámán sem tudott. Örökre elvész a dalunk!”

IX. Az örök körforgás

„A könyveinkben megmarad. Én nem töprengök a halálon, úgysem az élet eseménye, mondja Wittgenstein és igaz. Ne mondhassuk mégis megérte!” „De én azt mondom, igen. Mindennek vége nem lehet. Az örök körforgás, a természet állandó színeváltozásai. A madarak, a bogarak is elvesznek. Öntudatlanul hullanak a sötétségbe, valami másba billenve át.” „S bezárul az ördöglakat. Pessoa s heteronimái többet tudhatnak erről is. A fénysugár? Fényként libegni ide-oda szabadon,

ahogyan az ön, öreg szibériai sámánja állította?
Elképzelem, amint megvillanok Belgrád fölött és huss!
Máris Velence, Párizs fölött cikázok, London fölött.
De hát a végét ki kell várni. Kérdések árja kavarg.
Mi lesz velünk a halál után? *Vagyunk? S ha igen ki vagyok?*”

X. Emlékezhet-e egy fénysugár?

„*Vagyok, s ha igen, kik vagyunk?* Elárulhatja Pessoa?
Vissza kell hátrálnunk *oda*. Nincs más megoldás, higgye el.
Meg kell tudnunk egyáltalán mégis mire számíthatunk.
A sámán ezt sem értette, ezt az örök vacillálást.
Mért kell nektek *mindent* tudni? Nem fogta fel a jövőt?
Az idővel nem volt tisztában, ennek ellenére boldog volt.
De akkor is, van-e, lehet-e életünknek értelme?
Vagy – ahogyan Léna állítja –, valakik egészen egyszerűen
játszanak velünk!” „Be kéne költöznünk a versbe!
Forgathatna a ritmus. Kínrímeink között,
a mondatok zegzugos átjáróiban, a szó-közökben,
bűvölhetne megint az expresszionizmus, a futurizmus,
a szürrealizmus. Az ifjúság, amikor még győztesnek
hihettük magunk. Emlékezhetünk *minderre*, fénysugárrá válva?”

XI. Mit akar a Mennyei Nagyúr?

„Ezt a sámán se tudhatta, de bizonyára nem is érdekelte volna.
Engem viszont izgat, hogy fogom-e érezni, boldogtalan fényként
Léna, Natasa illatát. Emlékezni fogok-e arra, hogy *kik* is
voltak ők? Látom-e még Klaudiát, a normandiai sellőt?
Fogok-e még félni? Szorongani, ha megáll a lift a negyediken?
Rettegni, ha vámost, határórt látok, ha spiclik, rendőrök követnek?
Vagy elmúlnak szorongásaink, ha az óceán fölött lobbanok el?
Jó lenne tudni mit akarhat velünk a Mennyei Nagyúr?”
„De ha szánk sem lesz, *hogyan* beszélünk,
egyáltalán megszólalunk-e szerbül, oroszul, angolul?
Hogyan kommunikálunk? Gondolatátvitel útján,
mint a telepaták, de fényként lehet-e gondolatunk?
S ha igen kitalálhatunk-e még verseket?
Érezhetjük-e fénysugárként, mindazt mi bennünk kavarg?”

XII. „Várákozunk a végeken!”

„Erről a sámán sem beszélt, de én is csak erre gondolok,
mindazt mi bennem kavarg, fel nem idézhetem soha?”
„Ithaka is álom marad, Szumátrába se jutok el,
ez a két hely a végzetem. Mindörökre kísértenek.
Várákozunk a végeken. Belgrádban, Szentpéterváron.
Ködbe vész a Lúdláb királynő és London vörös házai.
Véget ér örök vándorlásunk, írtam erről egy nagy regényt.
Mihez kezdhet emlékeinkkel egy kósza, árva fénysugár?
Ki tudja hol van a határ?” „Hát ti? – érkezik meg Léna,
s jön Crnjanski felesége is, belekortyolnak söreinkbe,
távcsővel nézik az erőd felett kóválygó sirályokat.
„Meghívtak ebédre, Vászja. Ti még maradtok. Indulunk.”
És távolodnak a napfényben. „Vagyunk, s ha igen mért vagyunk?”
Megkondulnak a harangok. „Legyint az ember és elfordul.”

XIII. A farkasok

„Mikor érezvén a véget, hazatértünk, egy villát is kaptunk,
jelezve megbecsülnek. Azóta teraszáról nézem a tengert,
kékellő vize elkábít, mintha ittam volna. Meg kell vallanom,
hercegem látom még a farkasokat, a régi vad csongrádi télben,
fogcsattogtatva, esztelen zúdulnak egyre a nyomunkban.
Nem adják fel, s mostanában elképzelem, hogy el is kapnak
és ott maradok, végre holtan. Akartak volna velem valamit,
a felsőbb hatalmak, a Nagyúr? De mégis mit tervezhettek velem,
hogy mégis örökké megúsztam?” „Ismerős ez a múzeum!
Gyermekkorunkban minket is üldöztek, apám egyet-kettőt kilőtt,
s míg marcangolták, felzabálták társaik, suhantunk tovább.
Ki, s mit akart vajon velem? Holtak árnyai kísérnek.
Már minden barátom halott. Kit főbelőttek, ki lágerbe végezte
vagy rettentő árnyék takarja!” „Én is örökös túlélő vagyok.”

XIV. A káosz

„De tudja az árnyak, az árnyak, nem tudnak múlttá válni.
Hajnalba kopár fennsíkon bolyongok, zizeg az örömfű,
s nem tudom, álom ez, meghaltam? Megcsikordul egy nagykapu.
Várom, felkel-e még a nap, vagy állandósul a zűrzavar?”

Csak támolygok, emelni a lábat, s hetvenöt évem elforog.”
„Akiket szerettem meghaltak, vagy ami rosszabb megváltoztak,
s a Mennyei Úr nem felelt.” „Mert mit is felelhetett volna?
Olvasta Orwellt?! A Nagy Testvér baljós vigyora,
Koba savószínű szeme már mindenhova elkísér.
Soha nem szabadulhatok. A lányom hív Amerikába,
de élhet-e egy orosz költő, idegenben? Nem tudom?”
„Én évtizedekig próbáltam. Egy regényem angolul is
megírtam, de nem adtam ki, az anyanyelv ördögálat.”
És botjainkra támaszkodva imbolygunk Hvar főterén.

XV. Kompország poétája

Ebéd után ott ültünk a teraszon és Ady Endréről kérdeztem
Crnjanskit, hiszen már megismerkedésünk után, Párizsban,
a Lúdláb királynőben is sokat mesélt a költőről, akinek szerbre
akarta fordítani a verseit, és aki, szerinte, prófétaként jósolta meg
az ősi, általa kompországnak nevezett Magyarország végét.
Rendkívül elismerően ír róla Miloš hajdani barátja, Krleža is
a Zászlók című, érdekes, de menthetetlenül túlírt nagyregényében.
„Őt még nem fordíthattam –, magyaráztam Crnjanskinak –,
nekem, Petőfi, Arany és Vajda János jutott a magyar költőkből,
egy nagy terjedelmű, a magyar költészetet, osztályharcos
szempontok szerint bemutató szovjet-orosz antológiában,
Paszternak javaslatára és a magyar nyelvvel való,
viszonylagos megismerkedésem után, magyar és székely
népmeséket és Benedek Elek meséit is fordíthattam oroszra.

XVI. Egy Ady vers talányai

a kétségbeesés variációi

„Hogy miért kompország? – nézett rám Crnjanski. – Mivel állandóan
ott imbolygott Nyugat és Kelet között, kiszolgáltatva urainak
és a fene fátumoknak. Bebicegett dolgozószobájába, könyvekkel
tért vissza, és tagoltan olvasott fel magyarul egy verset.

Ady Endre: A Halál-tó fölött

*A Halál-tó fölött kerengünk
Szép, bátor, büszke madarak.
S a tóban nagy, förtelmes és rest
Kígyó-fejű, éhes halak.
Ezt a bűz-lehű bús tavat
Így is nevezik: Magyarország.*

*Hiába minden, mind lehullunk,
Húz a Halál-tó: elveszünk.
Hiába lelkünk, lángolásunk,
Szerelmünk, jóságunk, eszünk.
Erőt mi rajta nem veszünk:
Halál-tó marad Magyarország.*

„Érti, drága Vaszilij Ivanovics? – kérdezte türelmesen és saját szerb változatát is elolvasta, majd megpróbálta nyersben franciául, angolul, majd kissé keresgélve a szavakat oroszul is megvilágítani számomra Kompország költőjének versét.
„Próbálja meg! – mosolygott és előhúztam füzetem, tollam.
Nem kértem szótárakat is, mert minek? Crnjanski vörösborral is kínált, s szinte változtatás nélkül írtam le az első változatot.

Első nekifutás

A Halál tó fölött

*Kerengünk Halál tó fölött,
Rátarti, merész madarak.
A vízben lusta, rettenetes,
Kígyó fejű, falánk halak.
S ezt a bűzös, méla tavat,
Úgy nevezik Hungária,*

*Lezuhanunk, minden hiába,
Fertelem vonz, megfulladunk.
Mindhiába lelkesedésünk,
Eszünk, szerelmünk, szép szavunk.
Mi már semmit nem tehetünk:
Halál tava – Hungária.*

„Hát igen – merengett Crnjanski, poharamhoz érintve poharát. – Nekem is ez volt a problémám, de van itt valami döbbenetes, és ez, ez! – lemondóan legyintett – Nekem nem ment, de sajnos Önnek sem.”

XVII. A Halál tó mélyén

„De miért kompország?” – kérdeztem érdeklődve, mire Crnjanski, maga elé húzva az egyik magyar kötetet, lázasan olvasta:

„Kompország... legképebbesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig és vissza.” Újra írni kezdtem.

Második nekifutás

A halál tó fölött

*Halál tó felett lebegünk,
Rátarti, merész madarak,
Tátognak ránk a vízből rusnya,
Kígyó fejű, falánk halak.
S ezt a bűzlő, méla tavat,
úgy nevezik Hungária.*

*Nincs mit tenni, lezuhanunk,
Vonz a halott víz, belefullunk,
hiába lelkes álmodásunk,
szerelmünk, eszünk, akarásunk,
mindannyian beleveszünk,
halál tóba, Hungáriába.*

„Nem – jegyzi meg fejét csóválva, szomorúan Crnjanski. – Ez formailag talán jobb, de itt nem ez a lényeg. Nem. Itt egy rettenetes vízió van, tudod, én a történelmi Magyarországon éltem, kedves Vászja – tért át váratlanul a tegezésre Crnjanski. – Családomat magyarosan Csernyánszkinak is nevezték, felmenőim papok, tanítók voltak. Bohém apámat elbűvölte az Ady által bírált dzsentrí színes életvitele. Csongrádban, ebben a Tisza parti kisvárosban eszméltem magamra, azután Bánság centrumában Temesváron tanultam és jött a háború. Szerettem és sajnáltam a magyarokat. Megbabonázott Ady.” Elszántan újra írni kezdtem.

Átirat

*Halál tó fölött repdesünk,
Győzelmes, barbár madarak,
S a döglött vízben falánk, rusnya,
Fertelmes, kígyó-fejű halak.
S ezt a bűzölgő, dög tavat
Úgy nevezik: szent Oroszország.*

*Magába vonz, mind behullunk.
Halál-tóban elmerülünk.
Hiába nagyot akarásunk,
Rajongó álmaink, eszünk,
Győztesek mi nem lehetünk:
Halál tó – Szovjet-Oroszország.*

XVIII. Azúr

„Hát igen – sóhajtott Crnjanski, borongó arcát
vörös pohara tükrében hosszan elnézegetve. –
Nem lehet lefordítani. Az átirata viszont!
Hát igen. Megmaradt. Érvényes, a kurva életbe,
a költő halála után, ötvenegy esztendővel is, látja.
Persze nem ajánlom, hogy beküldje valamelyik
redakciónak, a szovjet szerkesztők idő előtt halnának meg,
gutaütésben, de szívósak, lehet maradna még egy kevés idejük,
hogy feljelenhessenek, drága barátom. Moszkva.
Hát az a város sem Rio de Janeiro, hogy idézzük a kitűnő
Osztáp Bendert.” Ültünk a lassan tengerbe vesző nap fényében,
az azúr eszelős csillogása elvarázsolt. Barátom Ady Endre
életéről mesélt, s javasolta, íránk verset, valószínűleg
utolsó találkozásunk emlékére, a magyar költőről.

XIX. Vakügetés

Crnjanski verse Adyról, Bogdanov füzetébe

Pohár bora mellé könyökölt a kisasztalra, nézte
a szakadozott vetítövásznat. Az eltévedt lovas
vakügetése felgyorsult. Közeledett? Távolodott?
És aludtak mélyben a faluk, csak a hó hazug fehérsége
világított. Bele se lehetett volna vakulni.
Az avaron Léda teste derengett. A fekete zongora
valószínűtlennek tűnt a lerobbanó belgrádi kertmoziból.
A rejtély köd formáját öltötte. Gomolygott.
Feltűnt a geszti bolond is. Szárazon beszélt
az eljátszott esélyekről. A mamelukok bólogattak.
Az ellenzék füttyült. „Obstrukció! Obstrukció!”
Kompország pedig ott imbolygott a ködben, kelet és nyugat között.
„A nagy humbug nem Európának ártott meg,
a hazugságot itthon hitték el.” Ködbe veszett az arca.

XX. Ady Csucsán, kastélya ablakából nézi a menekülőket

Bogdanov verse Crnjanskinak

„A dolgaink romoltak. Mégse tűztünk el innen.
Akkor is itt maradtunk, mikor mások futottak!”
Csinszka dadája már sírt. Csúcsai ablakunkból
néztem. Rossz szekereken menekülnek a népek.
Hosszú századok óta mindég csak menekülnek.
Török, tatár, és muszka, labancok, martalócok.
Áradás, visszavont kegy, hajójegy, adósságok.
Ki tehette erdőkben keresett menedéket.
Ilyenkor mire gondol az égben fenn az Isten?
Futnak ágrólszakadtak. Bosszúállók a győzők.
Vérre szomjuzó csordák fosztogatják a várost.
Ilyenkor elfordul? Sír? Mit akarhat az Isten?!
Rossz szekerek viszik. A vesztes visszafordul.
Fénybe fürdetné arcát, míg a nap is el nem vész.

Epilógus

összegezés és búcsú

„Csupán az égi látomáshoz lehetünk hűségesek, herceg.
 Nem vagyunk bús komédiások. Infantilis ki ezzel hengeg.
 Míg percegnek a másodpercek, csak eltűnő hab, pillanat.
 Lázás kínai suttogás. Hontalan, elveszett szavak.
 Utánunk semmi sem marad. Ming se, Tao se, yang, se yin.
 Kivágják a cseresznyefákat. Elköltözik a mandarin.
 De mi ketten még itt vagyunk! Versünkhöz igazodhatunk.”
 „Nem vagyunk semmi, és senki tűnik fel, s egy hajdani lány.
 Romjaink között elbolyong. Akar még valamit? Talány.
 Akár tengersíkon a hold. Az örök kérdőjel-sirály.
 Tehet értünk még valamit? Az emberöltő egy agár.
 Őrült a korszak. Hezitál. A szív kis felhúzás vonat,
 makacsul egyre körbejár, lázálmaink után tolat.
 Egyelőre még itt vagyunk, de halkul már, elvész dalunk.

+ *A versciklus megértéséhez annyit, hogy nagyapám, Léna nagymamával együtt, a szerb írószövetség meghívására, 1970 nyarán néhány hetet tölthetett Dalmáciában. A szerbek hálásak voltak a délszláv népköltészetet bemutató orosz antológiában vállalt szerepéért, méltányolták fordításait. Nagyapa ugyan már járt 1964 tavaszán Romániában, de nagymamának, 1925-ös hazatérésük óta, ez volt az első külföldi útja, s még kilenc évet kellett várniuk, hogy elutazhassanak lányukhoz, Amerikába, s végre találkozhassanak velem, hiszen útlevelkérelmüket következetesen évtizedekig elutasították a szovjet hatóságok. Az utolsó heteket Hvar szigetén töltötték, itt találkozott nagyapám régi barátjával, Miloš Crnjanskival, aki 1965-ben tért haza elhúzódozó londoni emigrációjából. 1920-ban találkoztak Párizsban, a találkozás mindkettőjüket meglepte, feltámadt győzedelmes, boldog ifjúkoruk, hiszen sokat voltak együtt, élményeikre a két hangon szóló ciklus fragmentumaiban számtalan utalás található, mint ahogy Fernando Pessoa, Ady Endre és Crnjanski jelölt vagy jelöletlen idézetek is. A versekben utalások történnek lisszaboni utazásukra is, Pessoaival szerettek volna megismerkedni, de sajnos nem sikerült. Meglepő, hogy ötven évvel párizsi bandázásuk után is ott tudták folytatni, ahol abbahagyták, verseket írtak, képzelegtek arról, hogy mi lesz a halál után? Azért ne felejtjük el, két öregemberről van szó, hvari találkozásuk idején a szerb költő 77, nagyapám 75 éves, s egyáltalán nem különös, hogy foglalkoztatja őket mi lesz a halál után, s mi marad utánuk? És mégis szokatlanul élénknek tűnnek, Crnjanski ráveszi nagyapámat, hogy fordítson le egy Ady Endre-verset, s azután verseket is írnak egymásnak a magyar költőről, mint lázas ifjúkorukban. Sok szó esik a versben Fernando Pessoa-ról is. Egy külön emigráns orosz költő, Pessoa egyik első híve, Eliezer Kamenezky ismertette meg őket a portugál költő verse-*

ivel és kísérte el a fehér városba. Róla annyit, hogy nem tért haza Oroszországba, a harmincas évek elején Párizsból Lisszabonba költözött, még hírt adott magáról, a harmincas években leveleztek is nagyapámmal, s Pessoa verseit is elküldte neki, különféle folyóiratokban, a csomagokat Léna nagymama legnagyobb döbbenetére meg is kapták, de aztán jött a háború, és a különös három nyelven, oroszul, franciául, portugálul író Kamenezky végleg kitűnik a képből. Szerepel nagyapám Ricardo Reis Szibériában című hosszú ciklusában is, én is nyomoztam utána, de ez idáig sajnos sikertelenül, nem tudni, mi történt vele a háború után? Miloš Crnjanski-ról még annyit, hazatérésük után évekig leveleztek, a szerb költő 1977-ben halt meg, nagyapám hosszú versben siratta el, s lefordította Lamentálás Belgrád fölött című poémáját is oroszra, amelynek felejthetetlen sorai fel-feltűnnek a két hangon szóló ciklusban is. – Tatjana Bogdanova

MELOCCO MIKLÓS: ADY ENDRE, 1977 (Debrecen)
Bócsi Krisztián fényképe